

MIKÄ ON SEURAKUNTA?

**Paikallisseurakunnan etsintä hallinnonuudistuksen
aikana**

Ioannis Lampropoulos
Mikko Sidoroff
Mikael Sundkvist

MIKÄ ON SEURAKUNTA?

**Paikallisseurakunnan etsintä hallinnonuudistuksen
aikana**

Ioannis Lampropoulos
Mikko Sidoroff
Mikael Sundkvist

Ortodoksisten Pappien liitto
Vantaa, 2018.

Sisällys

Mikä on seurakunta?.....	7
Seurakunta muutosten keskellä.....	8
Mitkä ovat toimivan seurakunnan kriteerit?	11
Paikallisseurakunta osana hallinnollista ylärakennetta	14
Ehdotettu hallintomalli 1: Suurseurakunta.....	16
Kappeliseurakunta.....	20
Ehdotettu hallintomalli 2: Hiippakuntavetoinen malli.....	22
Yhteenveto	26
Kirjoittajat.....	27

Mikä on seurakunta?

Suomen ortodoksisessa kirkossa on meneillään suuri hallinnollinen muutos, joka pohjautuu laajaan yhteisymmärrykseen suoraviivaisemman ja keveämmän hallinnon tarpeellisuudesta.

Nyt vireillä olevan hankkeen tavoitteeksi on asetettu hallinnon keventäminen ja seurakuntaelämän turvaaminen. Hallinnon keventämisellä tarkoitetaan sen keskittämistä suurempiin yksikköihin. Keskittäminen vapauttaisi resursseja paikallisesti kirkon perustyöhön: kun papit eivät ole kiinni hallinnon tehtävissä, aikaa jää hengelliseen työhön.

Nämä oletukset ovat parhaillaan johtamassa yhä isompien seurakuntayksikköjen luomiseen. On kuitenkin perusteltua kysyä, pitävätkö oletukset paikkansa. Voi olla, että hallinnon uudistus johtaa päinvastaisiin tuloksiin: hallinto tulee raskaammaksi samalla kun edellytykset paikallisesti tehtävälle työlle heikkenevät.

Siksi on syytä pohtia lähemmin kysymystä, mikä on seurakunta ja minkälaista hallintoa se tarvitsee voidakseen toimia tehokkaasti. Varsinkin siinä tapauksessa, että suurseurakuntamalli laajenee, on välttämätöntä tarkastella analyttisesti seurakunnan olemusta sekä kriteerejä, jotka sen tulee täyttää.

Mielestämme on tärkeää tässä vaiheessa tunnistaa myös mahdolliset suurseurakuntiin liittyvät riskit. Isompien yksikköjen rakentamisen vaarana on, että käsitys seurakunnasta hämärtyy. Tämä voi pahimmillaan vaikeuttaa kirkon ydintehtävän toteuttamista.

Onnistunut hallinnonuudistus on sellainen, jossa tietyt asiantuntijatoiminnot keskitetään isompiin yksikköihin samalla kun paikallisia yhteisöjä vahvistetaan. Tämän pamfletin kirjoittajina me uskomme tällaisen muutosprosessin olevan

välttämätön ja kirkkokuntamme hyväksi. Mutta mistä "seurakunnasta" oikein puhumme? Tätä kysymystä pamphlettimme haluaa valaista.

Seurakunta muutosten keskellä

Kirkko on osa ympärillään olevaa yhteiskuntaa. Kun yhteiskunnassa tapahtuu, ulottuvat vaikutukset myös kirkkoon. Tämän päivän yhteiskunnallisessa kehityksessä on paljon sellaisia muutoksia, jotka heijastuvat väistämättä myös kirkon elämään.

Ensinnäkin Suomessa on tapahtumassa valtava demografinen muutos. Muuttoliikkeen myötä väestönkasvu on keskittymässä Etelä-Suomen ja maakuntien kasvukeskuksiin. Monet seurakunnat ovat vaarassa tyhjentyä. Työikäinen väestö muuttaa autioituvilta alueilta ja reuna-alueille jää pääosin ikääntynyttä väestöä. Tämä ilmenee selvästi siinä, että hautaus on monissa paikoissa tavallisempi toimitus kuin kaste.

Toinen vahvasti vaikuttava yhteiskunnallinen ilmiö liittyy uskonnollisuuden luonteen muutokseen. Kirkkoon kuulumisen ei ole ollut enää pitkään aikaan selviö. Sitoutuminen kirkolliseen elämään on kirkon jäsenienkin kohdalla suhteellisen löyhää. Kansalliskirkon aika saattaa kohta olla ohitse. Tässä mielessä Suomi on osa isoa, koko läntistä kulttuuripiiriä koskevaa muutosta. Tämä näkyy erityisesti nuorison suhteessa kirkkoon. Useat tutkimukset osoittavat, että nuoret hakevat viiteryhmänsä muualta kuin kirkon piiristä.

Ilmiö tekee seurakunnan uudistamistyöstä kaksin verroin vaikeampaa. Jos haasteenamme olisi ainoastaan seurakuntalaisten siirtyminen uusille alueille, olisi uusien hallinnollisten rakenteiden luominen verrattain helppoa. Joudumme nyt kuitenkin huomioimaan myös sen, että entistä

aktiivisempi etsivä työ muun muassa nuorten parissa on välttämätöntä, mikäli haluamme sitouttaa ihmisiä kirkon yhteyteen.

Seurakuntien verotulot vähenevät. Samalla hyvän hallinnon vaatimukset kasvavat ja haastavat kirkkokunnan ja seurakuntien johtajia. Hyvä teologinen osaaminen ei riitä kirkkoherran työn hoitamiseen. Oikeudellistuvassa yhteiskunnassa myös kirkon hallinnossa pitää olla perillä omien säädösten lisäksi kilpailutussäädöksistä, työläinsäädännöstä ja niin edelleen – taloudesta puhumattakaan. Seurakuntahallinto koetaankin usein raskaaksi.

Uhkatekijöistä on oltava tietoinen ja niihin on reagoitava. Muuten synkistely ei paljon auta. Ei varsinkaan, kun Suomen ortodoksisessa kirkossa on paljon hyvää. Useimmissa seurakunnissa on vahva, eukaristian ympärille rakentuva liturginen elämä. Palkatun henkilökunnan lisäksi vastuuta toiminnasta on kantamassa iso joukko vapaaehtoisia. Hallinto on lähtökohtaisesti läpinäkyvää ja vastuullista. Seurakuntalaiset ovat mukana päättämässä kirkkokunnan ja seurakuntien asioista. Ortodoksinen kirkko on luontevasti monikansallinen yhteisö, johon uudet suomalaiset voivat melko vaivatta kotoutua. Ortodoksinen teologia ja hengellinen elämä ovat kasvavan mielenkiinnon kohteena.

Kaikkea tätä hyvää onnistunut hallinnonuudistus vahvistaa entisestään. Tuskin tästä on erimielisyyksiä. Kirkossa vallitsee myös yhteinen käsitys siitä, että 1950-luvulla vedetyt seurakuntarajat eivät ole kaikilta osin toimivat. Viime vuosien aikana on jo nähty useita seurakuntaliitoksia, joissa pienempi seurakunta on joutunut yhdistymään suurempaan seurakuntaan. Syyt ovat olleet aina taloudelliset. Seurakunnan jäsenmäärä on laskenut alle kriittisen rajan ja ainoaksi vaihtoehdoksi on jäänyt seurakuntaliitos. Liitosten seurauksena joidenkin seurakuntien

alueet ovat paisuneet huomattavan laajoiksi. Tälle kehitykselle on odotettavissa jatkoa.

Kirkolliskokous on käsitellyt hallinnon kehittämistä useamman kerran. Erilaisia hallintomalleja on tuotu päätettäviksi, mutta mikään esitetty malli ei ole tuonut muutosta nykyiseen hallintorakenteeseen. Kiistaa on riittänyt tähän mennessä ehdotetuista hallinno uudistuksista; varsinkin seurakunnat ovat nousseet vastustamaan muutosehdotuksia. Kirkolliskokouksissa esillä olleet hallinnon muutokset ovat kariutuneet siihen, etteivät seurakunnat halua luopua oikeudestaan päättää omista asioistaan. Huoli on ymmärrettävä. Miksi antaa pois työvälineet ylemmälle johtotasolle, kun itse työn suorittaminen jää itselle? Toisin sanoen, seurakunnat haluavat itse päättää rahojensa käytöstä, mikä tähän mennessä ei ole ollut mahdollista ilman itsenäistä seurakuntaa. Resursseja halutaan hallinnoida paikallisesti ja välineitä työn suorittamiseen täytyy löytyä läheltä – tätä viestiä on syytä kuunnella tarkasti.

Toisaalta seurakuntien itsenäisyys ei ole tälläkään hetkellä absoluuttinen. Seurakunnat ovat toisiinsa nivoutuneet, minkä osoittaa esimerkiksi varojen siirtoliikenne seurakunnasta toiseen keskushallinnon kautta.

Kirkossa on myös peräänkuulutettu toimintakulttuurin muutosta, jonka toivottaisiin johtavan kohti parempaa hallintokulttuuria. On totta, että kirkon jokaisen työntekijän tulisi kysyä itseltään, miten omia toimintatapoja voisi uudistaa. On kuitenkin vaikea uudistaa, jos kirkon hallintorakenteet eivät sitä edistä. Onnistunut hallinno uudistus vahvistaa osaltaan myös toimintakulttuurin muutosta.

Hallinnon kehittäminen etenee mutkista huolimatta, sillä tarve sen yksinkertaistamiseen ja asiantuntevaan hoitoon on ilmeinen. Vääjäämätön kehitys näyttää johtavan siihen, että resurssien hallinnointi siirtyy kirkkokunnan keskukseen tai suurseurakuntiin.

Monet seurakunnat ovat siis talouden pakosta joutuneet luopumaan itsenäisyydestään. Muitakin ollaan työntämässä yhteen. Ristiriitoja on ennustettavissa. Hallinnonuudistus voi onnistuneesti edetä vain silloin, kun itsenäisesti toimeentulevat seurakunnat näkevät hallinnon keskittämisen ja suurempien yksiköiden luomisen olevan heidän oman etunsa mukaista.

Paikallisen vastuunkannon ja keskitetyn hallinnon yhtälö on sen takia ratkaistava. Tässä auttaa, jos teemme käsitteellisen eron *keskitetyn hallinnon* ja *resurssien käyttämisen* välille. Vaikka osa hallinnosta keskitetään, resursseja käytetään (hallinnoidaan) paikallisesti. Samassa yhteydessä tulee tarkasti erottaa toisistaan ne tehtävät, jotka voimme hoitaa yhdessä (keskitetysti), niistä tehtävistä, jotka voimme menestyksellisesti hoitaa vain paikallisella tasolla.

Ratkaisevan tärkeitä yhtälön ratkaisemisessa ovat myös riittävän selkeät kriteerit sille, milloin voidaan puhua toimivasta seurakunnasta.

Mitkä ovat toimivan seurakunnan kriteerit?

Kun kirkolliskokous on käsittelyt seurakuntien hallinnon muutostarpeita, tavoitteeksi on aina noussut seurakuntien resurssien suuntaaminen hallinnon sijaan ydintoimintoihin: jumalanpalveluselämään, opetukseen ja diakoniaan.

Linjaus on terve. Seurakunta hahmotetaan liian helposti sen hallinnollisen identiteetin kautta. Talousarvio, tilinpäätös ja resurssien puute ovat sanoja, joita seurakunnassa pyöritellään. Sanat liturgia, opetus ja diakonia seurakunnallisen elämän keskeisinä muotoina jäävät helposti hallinnollisen puheen alle. Hallinnon tehtävä on mahdollistaa seurakunnan varsinainen toiminta, sen ei pidä olla seurakunnan elämän tarkoitus.

Muullakin kuin Suomessa pohditaan seurakuntahallintoa. Kreikan tilannetta kommentoivan isä Vasilios Thermoksen sanat osuvat omaankin kontekstiimme:

Kun olemme eksyksissä talouden ja hallinnon kiemuroissa, rakennushankkeissa ja jopa diakoniatyöhankkeissa, unohtamme että kirkon ensisijainen tehtävä on kohdata ihminen [...] monet papit ovat valmiita kustantamaan isoja rakennushankkeita, jotta heidän nimensä jäisi historiaan, mutta he ovat samaan aikaan haluttomia kustantamaan hankkeita jotka rakentavat ihmisen sielua.¹

Isä Vasilioksen esimerkissä ruohonjuuritasolla tapahtuva työ on tärkeintä. Tämän on oltava lähtökohta myös hallinnon uudistamiselle. Usein lähestymme hallinnonuudistusta päinvastaiselta suunnalta: lähdemme liikkeelle hallinnon ja talouden tarpeista. Samalla oletamme, että ydintehtävien hoitaminen ruohonjuuritasolla on hoidossa niin kauan kuin seurakuntalehdessä on ilmoituksia paikallisesti toimitettavista jumalanpalveluksista.

Yhteen paikkaan kokoontuvan seurakunnan jumalanpalvelukset ovat luonnollisesti kirkon toiminnan ydin. Paikallisesti hyvin toimiva seurakunta pitää kuitenkin sisällään muitakin aineksia. Yhteisöllisyys toteutuu arjessa myös keskinäisen tukemisen kautta. Seurakunnan jäsenten tulee näkyä ekumeenisessa työssä ja laajemmin paikallisen yhteiskunnan elämässä. Kirkon missio lähtee liikkeelle yhteisestä kokemuksesta liturgiassa, mutta toteutuu usein kirkon seinien ulkopuolella.

Paikallisseurakunnan mission toteuttamiseen tarvitaan seurakuntalaisia, jotka toimivat paikallisen papin johdolla. Yhteisöt vahvistuvat silloin, kun seurakuntalaiset ovat mukana kantamassa vastuuta yhteisen mission toteuttamisesta. Yhteinen

¹ Πρωτ. Βασίλειος Θερμός, *Κληρικός ή Ηγέτης. στο Οδύνη σώματος Χριστού*. Εκδ. Ακρίτας. 2009, σ. 172-173.

vastuunkanto ei rajoitu vain hengellisen työn ulkopuolelle sijoittuviin tehtäviin, kuten kiinteistöjen hoitoon ja henkilökunnan palkkaamiseen. Vaikka nämä hoidettaisiin keskitetysti paikallisseurakuntaa isommassa yksikössä, tarvitaan edelleenkin yhteistä vastuunkantoa paikallisesti.

Paikallisuuden ensisijaisuus näkyy myös siinä, että paikallisesti kirkon missiota toteuttavien seurakuntalaisten on voitava kokoontua myös yhteiseen jumalanpalvelukseen. Alueellisesti liian isossa seurakunnassa tämä yhteisöllisyys, joka on yksi seurakunnan oleellisimmista tunnusmerkeistä, on parhaimmillaankin ontuvaa. Kuten pappi johtaa seurakuntalaiset yhteiseen kiittämiseen, eukaristiaan, hänen täytyy myös olla paikallistasolla johtaja, jonka ympärille muut seurakuntalaiset voivat kerääntyä toteuttaakseen "liturgiaa liturgian jälkeen". Myös toimiva yhteys hiippakuntaan ja piispaan, jonka siunauksella toiminta tapahtuu, on ensisijaisen tärkeä.

Nämä seikat hallinnon uudistamisen tulee ottaa lähtökohdakseen. Ne on turvattava silloinkin, kun osa hallinnosta siirretään muualle, sillä, kuten Suomen evankelis-luterilaisen kirkon eräässä raportissa aivan oikein todetaan:

[S]eurakunnan luonne hengellisenä yhteisönä voi toteutua parhaiten pienessä alueellisessa yksikössä. Ilman pienten yksiköiden yhteisöllisyyttä seurakunnat rapautuvat ja etäännyvät perustehtävästään ja seurakuntalaisista. Talous- ja henkilöstöhallinto, kiinteistötoimi ja tietohallinto ovat tukitoimia, jotka voidaan tehokkaimmin, ammattitaitoisimmin ja taloudellisimmin toteuttaa suuressa yksikössä.²

² Seurakuntien rakennemuutoksen ohjausryhmä 2008–2011 Loppuraportti (Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinto Sarja C 2011:5), s. 25 (ks. myös s. 23–24).
[http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/AB3A71BA9E133F3FC22576DC0043CE84/\\$FILE/Loppuraportti.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/AB3A71BA9E133F3FC22576DC0043CE84/$FILE/Loppuraportti.pdf)

Vahvat paikalliset seurakunnat kestävät aikamme haasteita. Muutamassa kymmenessä vuodessa Suomen ortodoksisen kirkon jäsenmäärä saattaa hyvinkin olla vähemmän kuin puolet nykyisestä. Silloinkin aktiivisten seurakuntalaisten lukumäärä voi olla isompi kuin nyt. Kirkkoa ja sen jäseniä tulee voimaannuttaa nimenomaan paikallisesti. Tässä kirkolla on suuri potentiaali.

Paikallisseurakunta osana hallinnollista ylärakennetta

Paikallisesti hyvin toimiva seurakunta on verrattain helppo hahmottaa. On perusteltua olettaa, että sen luonteesta ja tunnusmerkeistä vallitsee laaja yhteisymmärrys kirkkokunnassamme. Jatkossa kutsumme näin hahmoteltua yhteisöä ”paikallisseurakunnaksi” erotuksena lainsäädännössä määritellyyn seurakuntaan.

Mikään seurakunta ei toimi yksin, vaan aina osana hallinnollista ylärakennetta. Laissa ortodoksisesta kirkosta todetaan, että ”Kirkon perusyksikkö on hiippakunta.” (§6). Tämän perusteella voisi päätellä, että seurakuntien ylärakenteen muodostaa yksinkertaisesti hiippakunta, jota hiippakunnan piispa johtaa.

Näin yksinkertainen asia ei kuitenkaan ole. Suomen seurakunnilla on muitakin hallinnollisia ylärakenteita. Koko kirkkokuntaa palveleva keskushallinto (palvelukeskus) nivoutuu myös hiippakuntahallintoon, sillä keskushallintoon kuuluvassa kirkollishallituksessa istuvat myös hiippakuntapiispat. Monissa tapauksissa hiippakuntapiispat johtavat omia hiippakuntiaan kirkollishallituksen kautta. Näin ollen keskushallintomme näyttää erilaiselta kuin perinteinen piispainkokous, joka yleensä on muodostanut paikalliskirkon tärkeimmän keskushallinnollisen yksikön.

Hiippakunnan ja keskushallinnon lisäksi toimii kolmaskin hallinnollinen yksikkö, jolla on ylärakenteen tunnusmerkkejä, nimittäin suurseurakunta. Suurseurakuntahan pitää sisällään useita paikallisyhteisöjä, joita on luonnehdittava paikallisseurakunniksi. Suhteessa näihin suurseurakunta ja sen kirkkoherra omaksuvat perinteisesti hiippakunnalle ja sen piispalle kuuluvia tehtäviä.

Hallinnollisia ylärakenteita on siis aivan riittämiin. Järjestelmä on tältä osin turhan monimutkainen, varsinkin meidän kokoisessamme kirkossa. Paikallisseurakunnan näkökulmasta hiippakunta riittäisi ylärakenteeksi. Tämä on kirkon perinteinen järjestys. Siinä ylärakenteella ja paikallisseurakunnalla on selkeästi eri roolit. Molempia tarvitaan hyvin toimivassa kirkossa.

Tällainen hallintoa selkeyttävä ”hiippakuntavetoinen malli” on ollut esillä kirkkokuntamme hallinnon uudistamishankkeissa. Nykyisen lainsäädännön puitteissa sen toteuttaminen ei näytä realistiselta.

Sen takia suurseurakuntamalli on monien mielestä ainoa toteuttamiskelpoinen malli. Siksi on erityisen tärkeää pohtia suurseurakunnan hyötyjä mutta myös mahdollisia haittoja. On myös tärkeää pitää hiippakuntavetoinen malli mukana pohdinnoissa. Vaikka se ei tällä hetkellä näytäkään mahdolliselta, olosuhteet voivat muuttua. Silloin on hyvä, että malli on hahmottunut yhdeksi vaihtoehdoksi.

Seuraavassa pohdimme sekä suurseurakunnan että hiippakuntavetoisen mallin hyötyjä ja haasteita. Lähtökohtana on koko ajan se, miten kukin hallintomalli vaikuttaa paikallisseurakunnan toimivuuteen.³

³ Kolmaskin malli on joskus esitetty, nimittäin yhden hiippakunnan malli. Siinä kaksi nykyistä hallinnollista ylärakennetta, keskushallinto ja hiippakunta, sulautuisivat yhteen, mikä selkeyttäisi hallintoa. Kirkolliskokous on kuitenkin päättänyt pysyä kolmen hiippakunnan

Ehdotettu hallintomalli 1: Suurseurakunta

Suurseurakuntamalli on tällä hetkellä myötätulessa. Sen eduksi on katsottu, että se on mahdollinen toteuttaa nykyisen lainsäädännön puitteissa. Mallia hahmoteltiin jo vuoden 2010 kirkolliskokoukseen valmistellussa hallinnon kehittämisen jatkotyöryhmän mietinnössä.⁴ Vuoden 2017 kirkolliskokous asetti tavoitteeksi suuremmat hallinnolliset yksiköt mutta totesi myös, että vastuu toiminnan suunnittelusta ja toteutuksesta on paikallistasolla, esimerkiksi kappeliseurakunnilla.⁵

Suurseurakunnan puolestapuhujat ovat esittäneet, että mallissa toteutuu hallinnon keventäminen keskittämisen kautta ja tämän seurauksena pappisresurssien vapauttaminen hengelliseen työhön. Malli on jo käytössä Suomessa, ennen kaikkea Helsingin, Joensuun ja Kuopion seurakunnissa. Mielestämme mallissa on kuitenkin kaksi ongelmallista piirrettä.

Ensinnäkin *suurseurakunta siirtyy toimimaan tasolla, joka perinteisesti kuuluu hiippakunnalle*. Mallissa piispan rooli pysyy edelleen heikkona ja marginaalisena samalla kun suurseurakuntien kirkkoherrojen asema vahvistuu.

Tämä ei ole ongelmatonta. Paikallisseurakunnan näkökulmasta suora yhteys lain mainitsemaan kirkon perusyksikköön, hiippakuntaan ja sen piispaan puuttuu, sillä ne yhteydet hoitaa

mallissa, sillä elävä paikalliskirkko tarvitsee toimivan piispainkokouksen. Yhden hiippakunnan malli ei sinänsä vaikuttaisi seurakuntahallinnon rakenteisiin, joten sen mallin pohtiminen ei tuo mitään lisää tässä yhteydessä.

⁴ *Hallinnon kehittämisen jatkotyöryhmän mietintö* (30.8.2010; http://www.ortodoksi.net/images/6/6a/Hallinnonkehittaminen_trm.pdf)

⁵ Asia 9 Lakityöryhmän raportin jatkovalmistelu.

suurseurakunta. Sen sijaan suurseurakunnan kirkkoherra toimii paikallisseurakuntien kaitsijana, siis "piispana". Jos tätä asetelmaa pidetään vain teoreettisena asiana ilman varsinaista merkitystä seurakunnan toiminnan kannalta, olemme omituisessa tilanteessa. On olemassa perustellut syyt sille, että ortodoksinen kirkko ei ole kongregationalistinen (siis seurakuntien itsenäisyyttä korostava) vaan episkopaalinen. Tämä on lähtökohta silloinkin, kun päätöksentekoon osallistuvat hiippakuntapiispan lisäksi maallikoista koostuvat luottamuselimet.

Laki lähtee ajatuksesta, että hiippakunta on kirkon perusyksikkö. Suomessa kirkon perusyksikkö on kuitenkin käytännössä seurakunta. Tämä ilmenee siinä, että seurakunta on oikeushenkilö, jolla on veronkanto-oikeus. Papit ja kanttorit ovat seurakunnan palveluksessa. Hiippakunnan piispan suhde seurakunnan hengellisiin työntekijöihin on toki olemassa, mutta tosiasiallisesti päätöksen papin palkkaamisesta tekee kuitenkin seurakunta. Piispa toimii kirkkoherrojen esimiehenä, mutta muiden pappien esimies lainsäädännöllisessä mielessä ei ole hiippakunnan piispa, vaan kirkkoherra. Tämä piirre, että seurakunta näyttäytyy kirkon perusyksikkönä, vahvistuu suurseurakunnan tapauksessa.

Ison hallinnollisen yksikön johtajana suurseurakunnan kirkkoherra lakkaa käytännössä olemasta hengellinen johtaja. Jo nyt monien keskisuurien seurakuntien kirkkoherrojen aika menee paljon hallinnon pyörittämiseen. Suurseurakunnan kohdalla saarnaamiseen, opettamiseen, jopa liturgian toimittamiseen, kirkkoherralta ei kerta kaikkiaan jää aikaa. Paikallisseurakunnan horisontista tilanne näyttäytyy sellaisena, että piispa pysyy etäisenä samalla kun kirkkoherra joutuu keskittymään hallintoon.

Toinen näkemämme ongelma suurseurakuntamallissa on *seurakunnan suhde paikallisseurakuntaan*. Mallissa esiintyy käsite

"toiminta-alue", joita voi olla useita yhdessä suurseurakunnassa. Näille osoitetaan omat esimiespapat ja tietty vastuu paikallisesta toiminnasta.

Toiminta-alueita ei voida kuitenkaan pitää paikallisseurakunnan veroisina, sillä niiden liikkumavara on tähän mennessä ollut hyvin rajoitettu. Helsingin seurakunnassa yli 90% alueiden budjeteista menee henkilökunnan palkkoihin ja kiinteistöjen hoitoon. Näiden hallinnoimisesta vastaa seurakunnan taloustoimisto ja kiinteistötoimi. Muulle toiminnalle ei ole osoitettu varoja toiminta-alueiden budjeteissa. Helsingin seurakunnan kohdalla tämä selittyy myös sillä, että kasvatustoimi ja diakoniat toimi toimivat "palvelulinjoina" koko seurakunnan alueella. Toiminta-alueet eivät hallinnoi näitä resursseja. Kuitenkin molemmat kuuluvat olennaisella tavalla hyvin toimivan paikallisseurakunnan piiriin.

Suurseurakunnan haaste on myös resurssien jakaminen niin, että toiminta-alueiden seurakuntalaiset kokevat saavansa vastinetta kirkollisveroilleen. Helsingin seurakunnassa toiminta-alueiden budjetit ovat volyymiltään alle puolet alueilta saadusta laskennallisesta kirkollisverotulosta. Yhteisiin menoihin – keskusrahastomaksu, seurakuntalehti, palvelulinjat, hallinto – menee paljon rahaa, mutta asetelma vaatisi tarkempaa sisäistä laskentaa, jotta toiminta-alueiden seurakuntalaiset eivät kokisi joutuvansa syrjään suurseurakunnan keskuspaikan tieltä.

Suurseurakuntia on myös perusteltu sillä, että ne voisivat turvata kirkollisten palvelusten toimittamisen. Kirkon tehtävä on toki toimittaa jäsenilleen kirkollisia palveluksia: kasteita, hautauksia, avioliittoon vihkimisiä ja jumalanpalveluksia. On kuitenkin virheellistä ajatella, että kirkon, tai seurakunnan, tehtävä voidaan tyhjentävästi selittää palveluntuottajaorganisaationa. Kirkko on olemukseltaan jotakin paljon enemmän: paikallisseurakunnista koostuva kokonaisuus, jota piispa kaitsee. Jos suurseurakunnan

pyhäköt jäävät ilman aktiivista pastoraalista huolenpitoa, ei niiden ympärille voi syntyä elävää paikallisseurakuntaa.

Aikaisemmin mainitsemamme uskonnollisen ilmapiirin muutoksen aikana, jona varsinkin yhä harvemmat nuoret kuuluvat kirkkoon pelkästään kulttuuristen syiden vuoksi, elävä paikallisseurakunta voi parhaiten tarjota syyn kirkkoon kuulumiselle. Jos kirkollinen elämä paikkakunnalla tyipistyy vain seurakunnan toimintapisteeksi, sitouttaminen kirkon yhteyteen tulee vaikeammaksi.

Tämän vuoksi suurseurakuntamallin tulisi toteutuessaan keskittyä alueellaan toimivien paikallisseurakuntien vahvistamiseen. Vaarana on, että potentiaaliset paikallisseurakunnat kutistetaan pelkiksi toimintapisteiksi, joissa pappi vain käy toimittamassa palveluksia mutta jotka ovat muuten vailla paikallisseurakunnan tunnusmerkkejä. Dynaamisesti toimivien paikallisseurakuntien sijaan saammekin suurella maantieteellisellä alueella toimivan keskusjohtoisen hallintoyksikön. Tämä on todellinen vaara.

Toiminnallisesti suurseurakunta on mallina ristiriidassa paikallisseurakunnan kanssa ja voi pahimmillaan tukahduttaa jälkimmäisen imemällä sen energiaa byrokraattisiin rattaisiinsa. Sen ongelma on siinä, että se yrittää toimia yhtenä paikallisseurakuntana kuitenkin täyttämättä sellaisen tunnusmerkkejä. Suurseurakunta on hiippakuntaa muistuttava hallintoalue. Kun se yrittää toimia yhtenä seurakuntana (siis yhtenä ”paikallisseurakuntana”), byrokrania syntyy tarpeesta säännellä yhteisiä toimintamalleja monien toiminta-alueiden kanssa, usein laajalla maantieteellisellä alueella.

Suurseurakuntamallissa piilevät riskit on tunnistettava. Suurseurakuntamalli on kehittämisen tarpeessa. Tavoitteeksi tulisi asettaa se, että suurseurakuntakin toimisi paikallisseurakuntana mutta vain omassa keskuspaikassaan (usein katedraaliseurakuntana) samalla kun se hoitaa

ylärakenteelle sopivat hallinnolliset tehtävät (taloustoimisto, kiinteistötoimi, jne.). Muuten sen tulisi välttää puuttumista alueellaan toimivien paikallisseurakuntien elämään ja rajoittaa toimivaltansa vain puitteiden varmistamiseen paikalliselle vastuunkannolle.

Kappeliseurakunta

Yksi jo nykyisen lainsäädännön puitteissa mahdollinen tapa vahvistaa paikallisseurakuntia on kappeliseurakuntien perustaminen. Kuopion hiippakunnassa niiden perustaminen on viime aikoina ollut vahvasti esillä.

Tähän mennessä on kuitenkin monessa yhteydessä ollut ilmeistä, että kappeliseurakuntia ei olla haluttu perustaa silloinkaan, kun se olisi ollut luontevaa, kuten pienemmän seurakunnan yhdistyttyä isompaan (esim. Lieksa → Joensuu) tai toiminta-alueen vahvistuessa (Helsinki → Vantaa/Espoo). Syy on siinä, että kappeliseurakunta koetaan uutena hallintotasona, eikä sellaista haluta luoda, kun pyrkimys on keventää hallintoa. Kuten olemme todenneet, täytyy paikallisseurakunnan kuitenkin voida käyttää resursseja. Tähän kyllä tarvitaan vähän hallintoa. Muuten paikallinen vastuunkanto ei toteudu.

Toinen syy kappeliseurakuntien perustamatta jättämiselle kutistuvan seurakunnan kohdalla lienee siinä, ettei sillä ajatella olevan tarvetta omalle hallinnolle tai ikään kuin oikeutta siihen, jos kappeliseurakunnan omat tulot eivät riitä papin ja kanttorin palkkaamiseen. Kutistuva paikallinen väestö voi kuitenkin muodostaa toimivan paikallisseurakunnan. Sitä voi johtaa emoseurakunnan pappi, joka esimerkiksi toimii kappeliseurakunnassa osa-aikaisesti alueen oman taloudellisen kantokyvyn mukaan ja ylimenevän ajan emoseurakunnassa (esim. 80%/20%).

Kappeliseurakuntien perustaminen näyttää seurakuntarakenteen muuttuessa realistiselta ratkaisulta. Ne vastaisivat myös paikallisseurakunnan tarpeisiin. Kappeliseurakuntamalli pystyy myös vastaamaan siihen haasteeseen, joka syntyy, kun perustetaan suurseurakuntia vielä toistaiseksi taloudellisesti toimeentulevista seurakunnista. Näissä tapauksissa kysymys resurssien jakamisesta tulee ajankohtaiseksi. Mikä on paikallisseurakunnan oikeus omaisuuteen, joka on tullut sille esimerkiksi testamenttilahjoitusten kautta? Juridisesti omaisuus luonnollisesti siirtyy syntyvälle suurseurakunnalle, mutta moraalisesti on syytä ajatella, että paikallisseurakunta on oikeutettu päättämään omaisuuden käytöstä paikallisesti. Jos paikallisseurakunta muodostaisi kappeliseurakunnan, Kirkkojärjestyksen §19 antaisi tähänkin ratkaisun: ohjesäännössä voidaan määrätä, että kappeliseurakunta päättää sellaisen omaisuuden käytöstä.

Kappeliseurakuntamalli ei merkitsisi tyydyttävää ratkaisua paikallisseurakunnan ja hiippakunnan piispan väliseen suhteeseen. Kappeliseurakunnan on kuitenkin helpompi erottautua omaksi paikallisseurakunnaksi kuin toiminta-alueen saati toimintapisteen. Tämä voi osaltaan edistää paikallisseurakunnan ja hiippakuntapiispan välistä yhteyttä.

Kappeliseurakuntia on vierastettu niiden synnyttämän lisähallinnon takia. Toteutuessaan suurseurakuntakaan ei välttämättä selviä ilman paisuvaa hallintoa. Isommat hallinnolliset yksiköt hallinnoivat isompaa, vaativampaa työarkaa, jolloin asiantuntijoiden tarve lisääntynee. Eräs hallinnon keskittämisen vaara onkin siinä, että resurssit siirtyvät enenevässä määrin seurakunnallisen toiminnan edellytysten varmistamiseen (suunnittelu, koordinointi, jne.), mikä taas vähentää resursseja konkreettisen seurakuntaelämän toteutukseen.

Ehdotettu hallintomalli 2: Hiippakuntavetoinen malli

Hallinnonuudistuksessa Suomen ortodoksinen kirkko on eräällä tavalla hyvän asemansa vankina. Oikeus kantaa jäseniltä kirkollisveroa takaa seurakuntien talouden mutta saa seurakunnat takertumaan itsenäisyyteensä. Kirkon asiat on säädetty Suomen eduskunnassa hyväksytyyn lain muodossa, mikä takaa kirkon virallisen aseman mutta myös estää sitä ryhtymästä aikaa ja resursseja vieviin lakimuutoksiin.

Asetelma on tähän mennessä estänyt hiippakuntavetoisen mallin toteuttamisen. Silti juuri tässä mallissa olisi ehkä parhaat mahdollisuudet pitkällä aikavälillä ratkaista paikallisen vastuunkannon ja keskitetyn hallinnon yhtälö.

Vuoden 2014 kirkolliskokous päätti siirtyä hiippakuntavetoiseen hallintomalliin. Seurakuntahallintoa oli tarkoitus samalla keventää, kun seurakunnanvaltuuston tilalle tulisi yhteinen hiippakuntavaltuusto, jota piispa johtaisi. Uudistus kariutui paitsi seurakuntien vastustukseen myös siihen hallinnolliseen sääntöön, että kirkollisveroa maksavien täytyy myös olla mukana päättämässä veron käytöstä. Kun seurakunta kantaa kirkollisveroa, hiippakunta ei voi päättää sen käytöstä.

Useammat seurakunnat vastustivat ehdotettua hiippakuntavetoista mallia aikaisemmin mainitsemastamme syystä: itsemääräämisoikeuden menettämisen pelosta. Mallin suuntaa on kuitenkin pidettävä oikeana. Senkin kohdalla pätee se, että sen tulisi toteutuessaan varmistaa paikallisseurakunnalle riittävät resurssit ja toimivalta päättää niiden käyttämisestä.

Kevyempi seurakuntahallinto ja hiippakunnan roolin vahvistaminen hallinnossa ovat oikeansuuntaiset mallit ottaen huomioon kirkollisen perintemme. Nykyisen hallintomallimme eräs erikoisuus on nimittäin hiippakuntien marginaalinen asema. Tämä johtuu seurakuntien vahvasta itsenäisyydestä. Vaikka paikallisesta päätöksenteosta ei haluttaisikaan luopua, on

nykyisen mallin tuottama pitkä etäisyys hiippakunnan piispoineen ja seurakunnan välillä valitettava asia.

Hiippakuntavetoinen malli toimisi silloin, kun hiippakunnalla olisi veronkanto-oikeus. Verotulojen jakaminen paikallisseurakunnille perustuisi näiden jäsenmääriin. Paikallisseurakunnilla olisi siten oikeus ”omiin rahoihinsa” ja tätä kautta mahdollisuudet toteuttaa toimintaa paikallisesti. Malli antaisi myös enemmän liikkumavaraa erilaisten ja erikokoisten seurakuntien muodostamiseen, kun veronkanto olisi irrotettu seurakuntatasosta.

Seurakunnilla voisi niin halutessaan myös olla oikeus omistaa kiinteistöjä. Omina oikeushenkilöinä ne toimisivat myös työnantajina. Oma kirkkoherra toimisi muiden työntekijöiden esimiehenä. Hän johtaisi myös seurakunnan neuvostoa, paikallisseurakunnan ainoaa luottamuselintä.

Hiippakuntatasolla toimisivat taas luottamuselimet, joissa päätettäisiin yhteisistä asioista mm. hiippakuntavaltuuston muodossa. Piispa toimisi sen puheenjohtajana. Tällä tavoin kirkon perinteelle uskollinen piispavetoinen malli yhdistyisi yhteiskuntajärjestelmämme tarjoamaan demokraattiseen vallanjakoon.

Näin hahmotetulla hiippakuntavetoisella mallilla on jo olemassa lainsäädännöllinen esimerkki, nimittäin Suomen evankelisluterilaisen kirkon kirkkolaissa luvussa 11, jossa säädetään seurakuntayhtymästä. Varsinaiselle seurakuntayhtymälle ei ole tarvetta Suomen ortodoksisessa kirkossa. Laki seurakuntayhtymästä tarjoaa kuitenkin esimerkin rakenteesta. Jos vaihtaa sanan ’seurakuntayhtymä’ sanaan ’hiippakunta’, laki antaa hahmottaa omalle kirkollemme sopivan hallintorakenteen. Siinä paikallisseurakunnalle olisi tilaa samalla kun hallinnolliselle ylärakenteelle, hiippakunnalle, voisi keskittää merkittäviä osia hallinnosta. Suurseurakunnille ei olisi tarvetta.

Tällainen hiippakuntavetoinen hallintomalli on hyvä pitää mielessä. Emme tiedä miten olosuhteet kehittyvät maassamme. Kirkkomme on monessa suhteessa riippuvainen valtiovallan hyvästä tahdosta. Yhteiskunnassa on merkkejä siitä, ettei valtio välttämättä pitkällä aikavälillä näe omaksi tehtäväkseen tukea kirkkomme toimintaa. Kevyt seurakuntahallinto ja omalla paikallaan toimiva hiippakunta antavat hyvät puitteet kirkon toimimiselle uusissakin olosuhteissa.⁶

⁶ Kirkkomme riippuvuus valtiosta esiintyy mm. taloudellisella puolella. Kirkollisveron poistuminen merkitsisi melkoista toimintaedellytystemme heikkenemistä. Kuitenkin suunta yhteiskunnallisessa kehityksessä on se, että kirkkojen itsenäisyys suhteessa valtioon voimistuu. Sellaiseen asetelmaan kirkollisvero ei välttämättä sovi. Pitäisikö Suomen evankelisluterilaisen ja ortodoksisen kirkon sen takia olla proaktiiveja ja esittää uutta mallia toimintansa rahoittamiselle? Kirkollisverosta voisi hyvin luopua ja sen tilalle kehittää jäsenmaksujen keräämistä valtion avulla. Oikeus siihen olisi kaikilla Suomessa toimivilla uskontokunnilla. Tällainen malli on toiminut Ruotsissa vuodesta 2000 alkaen. Malli on sekulaariyhteiskuntaan sopiva, sillä yhteiskunta takaisi tasapuolisesti kaikille uskontokunnille oikeuden rahoittaa toimintansa nähdessä ne tärkeinä toimijoina kansalaisyhteiskunnassa. Esittämällä tällaista mallia kirkot pääsisivät vaikuttamaan tulevaan rahoitusmalliin eivätkä vain pelolla odottaisi, mitä valtio niille suo.

Yhteenveto

Hallinnon uudistamisen tulee onnistua kahdessa tehtävässä: hallinnon keskittämisessä ja keventämisessä sekä paikallisseurakuntien voimaannuttamisessa. Liikkeelle tulee lähteä paikallisseurakunnan horisontista ja sen kriteereitä kunnioittaen: kirkon toiminnan kannalta keskeistä on paikallinen vastuunkanto toiminnan suunnittelusta ja toteuttamisesta oman papin johdolla, omien resurssien muuttaminen paikalliseksi toiminnaksi kirkon mission mukaisesti.

Mielestämme tämä toimisi pitkällä aikavälillä parhaiten hiippakuntavetoisessa mallissa, joka ratkaisisi monet suuriseurakuntaan liittyvät periaatteelliset ja toiminnalliset ongelmat suhteessa kirkkoherran ja piispan rooleihin.

Suuriseurakunnan tapauksessa hallinnon keskittäminen suuriseurakunnan keskukseen näyttää ensinäkemältä tehokkaalta ratkaisulta. Vaarana kuitenkin on, että kehitystyötä hahmotellaan liiaksi hallinnon näkökulmasta eikä ajatella tarpeeksi paikallisesti toteutuvan toiminnan legitiimejä tarpeita.

Yksi suuriseurakuntamallin vakava haaste syntyy silloin, kun sitä ei mielletä selkeästi paikallisseurakunnista koostuvaksi hallintoalueeksi vaan sen sijaan yhdeksi paikallisseurakunnaksi varsinaisten paikallisseurakuntien kustannuksella. Asetelma synnyttää vääjäämättä tuhdisti byrokratiaa yhteisten toimintamallien sopimisessa ja seuraamisessa. Tällä asetelmalla on myös taipumus tehdä toiminta-alueet toimintapisteiksi, mikä estää niiden kehittymistä todellisiksi paikallisseurakunniksi.

Paikallisen toiminnan voimaannuttamiseksi kappeliseurakuntien perustaminen ja kehittäminen voi sen takia olla paras ratkaisu suuriseurakuntamallin laajetessa. Emme saa koskaan unohtaa, että elävää kirkkoa ei ole, mikäli paikallisseurakunnat eivät elä. Niiden toimintamahdollisuuksien varmistaminen on hallintouudistuksen tärkein mittari.

Kirjoittajat

Ioannis Lampropoulos, TM, Iloantsin ortodoksisen seurakunnan kirkkoherra, kirkolliskokousedustaja 2010-

Mikko Sidoroff, TM, Ortodoksisen seminaarin johtaja, kirkolliskokousedustaja 2010-

Mikael Sundkvist, TT, Helsingin ortodoksisen seurakunnan itäisen toiminta-alueen esimies, kirkolliskokousedustaja 2013-

Ortodoksisten pappien liitto teki vuosikokouksessaan 2018 päätöksen tarjota jäsenilleen mahdollisuuden pamflettien tai keskustelunavausten julkaisemiseen. OPL näkee tämän yhtenä tapana kirkollisen keskustelun syventämiselle. Käsillä oleva Ioannis Lampropouloksen, Mikko Sidoroffin ja Mikael Sundkvistin kirjoitus *Mikä on seurakunta? Paikallisseurakunnan etsintä hallinnonuudistuksen aikana* on ensimmäinen OPL:n julkaistavaksi tarjottu ja hyväksytty puheenvuoro. Ajankohtaisella aiheellaan kirjoittajat tarjoavat yhden tärkeän näkökulman kirkkokuntamme kannalta keskeisiin tulevaisuuden kysymyksiin. Toivottavasti se samalla rohkaisee myös uusia kirjoittajia ottamaan osaa keskusteluun kirkollemme tärkeistä aiheista.

Ortodoksisten Pappien liiton hallitus

